SCHON SCHREIBEN *

(* Краснопис, каліграфія (нім.).)

У просторім другім класі нормальної школи отців василіан * (* Василівни — ченці василіанських уніатських монастирів.) у Дрогобичі тихо, хоч мак сій. Наближається година "красного писання", страшна для всіх не так самим предметом, як радше особою вчителя. У василіанській школі на всі предмети вчителі — самі отцове, а тільки для науки писання вони найняли собі світського чоловіка, якогось бувшого економа чи наставника, пана Валька. Пану Валькові ще й досі здається, що він економ: хоч із нагайкою ходити тепер не випадає, але все-таки він не помітується * (* П о м і т у в а т и с я — цуратися.) хоч тростівки і ніколи не занедбує робити з неї відповідного вжитку. Очевидна річ, що діти, піддані хоч би тільки на годину власті такого вчителя, дрижать наперед і "красне писання" є для них найбільшою мукою.

Малий Мирон один сидить спокійний, майже веселий у лавці. Він дивується, чому се нараз так тихо стало в класі, коли один смільчак, висланий на коридор на звідини * (* Звідини — розвідка.), вбіг до класу і крикнув: "Валько прийшов!" В тій самій хвилі тихо стало в класі. Малий Мирон не знає ще пана Валька. Він іно що прийшов із сільської школи, батько записав його до другого нормального класу у отців василіан, і нині перша година красного писання. І хоть на селі він у писанні був дуже слабий, не вмів ні пера відповідно взяти в руку, ні вивести гладко та рівно одного штриха, — то все-таки він дитина, не йому журитися наперед тим, чого ще не знає. Він здивувався, чому се нараз так тихо стало, але про причину не смів допитуватися нікого зі своїх сусідів — він же з ними досі дуже мало знайомий. Та й, зрештою, його се й небагато обходило. Серед тої, для інших страшної й тривожної, тиші він тим вигідніше віддався найлюбішому заняттю — думкам про свою рідну сторону. Не можна сказати, аби він тужив за нею: він знав, що щопонеділка побачить і батька й матір. Він тільки думав собі, як то гарно буде, як колись, літом, приїде додому, буде міг знов свобідно бігати по пастівниках, сидіти над

річкою або бродити по ній за ковблями *(* К о в б е л ь — різновид дрібної річкової риби.); се були думки радше веселі, ясні, блискучі, а не тужні, не жалібні. Малий Мирон розкішне ниряв у тій красоті природи, що розцвітала в його уяві серед сірих, холодних стін василіанської школи, і не думав про погрозу, що наближалася над клас.

— Ба, а ти собі чому не прилагодиш скриптури * (* Скриптура-зошит.) до писання? — запитав стиха один сусід Мирона, стусаючи його під бік.

— Га? — відповів Мирон, немило збуджений зі свойого золотого сну.

— Скриптури приладь до писання! — повторив товариш і показав Миронові, як покласти скриптури, як каламар і перо після приписів пана Валька.

— Іде вже, йде вже! — пронісся шепіт по класу, мов при наближенні якого грізного царя, коли на коридорі залунали кроки вчителя "красного писання". Швидко потім отворилися двері класу, і Валько ввійшов. Мирон позирнув на нього. Учитель своєю подобою зовсім не пригадував ніякого царя. Се був середнього росту чоловік, з коротко обстриженим волоссям на круглій баранячій голові, з рудими короткими вусами і рудою гішпанською борідкою. Його широке лице і широкі, міцно розвинені вилиці враз із великими, на боки повідгинаними ушима надавали йому вираз тупої упертості й м'ясоїдності. Невеличкі жаб'ячі очі сиділи глибоко в ямках і блимали відти якось злобно та неприязно.

— Ано! — крикнув він грізно, зачинивши за собою двері класу і помахуючи тростиновою вигинчастою паличкою. І від того крику, немов від вітру хмарної літньої днини хиляється разом колосся жита, так само похилилися додолу голови вісімдесяти п'яти школярів над писемними, синьо та червоно поленійованими скриптурами. В руці у кожного школяра тремтіло перо. Один тільки малий Мирон, що ще не знав Валькової вдачі, сидів, обернений лицем до класу, і вдивлювався в нового вчителя.

— А ти що? — крикнув, визвірившись на нього, Валько і просто направив кроки до нього.

Малий Мирон так і остовпів з наглого переполоху. Він якимось несвідомим поривом обернувся і зложив своє тіло в таке положення, в якім уже з мінуту трепещали його товариші.

Валько взяв у руки крейду, приступив до таблиці, розмахнувся і почав писати. Зразу писав тільки букви, малі й великі, самоголосні й суголосні, без ніякого, впрочім, значіння. Але далі-далі дійшов і до слів, а в кінці й до цілих речень, як, наприклад: "Бог сотворив світ", "Чоловік має дві руки", "Земля мати наша". Вичерпавши таким способом свою мудрість, показавши вповні св'оє знання красного писання в численних викрутасах та довгих, як світ, і рівних, як ковбаси, хвостиках, Валько положив крейду, відступився, зирнув ще раз з уподобою на записану таблицю і відтак, обернувшися до трепечучого класу, крикнув грізно:

— Писати!

Його наукова діяльність в тій хвилі щасливо скінчилася, — тепер починалася його економська діяльність. Щоб показати се наглядно, він сильно стріпнув пальцями, аби стрясти з них учений крейдяний порох, і замість нього взяв у руки свою тростину. І немов орел слідить згори за добичею, так і він, озираючись по класу, зійшов із підвищеного градуса * (* Градус — підвищення, на якому стоїть стіл учителя.) і почав свій обхід.

Перший, на котрого навинула його зла доля, був якийсь маленький, слабенький і дуже заляканий школярик. Він увесь у поті, нагнувшися над скриптурою, працював зо всеї сили, аби вдержати перо в дрижачих пальцях, і щохвиля позирав на таблицю, стараючись виводити на папері такі самі крючки, гачки та ковбаси, які вивела вправна економська рука на таблиці. Та ба, рука його дрижала, крючки, гачки та ковбаси виходили ламані, нерівні — навіть перо непослушне щохвиля крутилося в пальцях,

скрипіло, порскало, немов гнівалося чогось і бажало якнайшвидше з них видобутися.

Валько став над ним, мов кат над душею, і, злобно всміхаючись, не кажучи й слова, почав приглядатися його роботі. Бідний хлопець прочув лихо і до решти стратив усяку власть над своєю рукою і над непослушним пером.

— То ти так пишеш? — процідив звільна Валько, але тим швидше свиснула в повітрі його тростина і оперезала змією плечі бідного хлопця.

— Ой-йой-йой!-заверещав він, але зараз же й утих, стрітивши грізний гадючий погляд учителя.

— Ти не вмієш ліпше писати? — питав Валько.

— Вмію, вмію! — лепотів хлопець, сам не знаючи, що лепече.

Учитель-економ, може, й справді вірив, що хлопець уміє ліпше писати і що тільки на збитки йому силується писати погано, чи, може, з великої любові до його тростинки.

— Ну, то вважай же! — І Валько пішов далі, не переконавшися, які спасенні плоди принесла його докладна наука. Впрочім, йому й байдуже було до тих плодів, — він тепер був тільки економом, і більше нічим. Очі його вже звернулися в другий бік і в другім куті класу виглядїли іншу жертву. Там сидів єврейчик, котрий по старинній привичці свого роду писав узадгузь * (* Узадгузь — ззаду наперед, цебто справа наліво.), силуючися виводити Валькові викрутаси від правої до лівої руки, від кінця стрічки до початку. Одну стрічку він уже совершив таким способом і саме розпочав другу від слів "сот бог а з к сир". Написана, готова вже стрічка виглядала яко-тако, але нова, неготова ще, зачата від кінця, вколола Валька в очі.

— А ти як пишеш, Мойше? — закричав він, прискакуючи до хлопця.

Валько всіх євреїв у класі кликав "Мойше", — хіба що се були сини багатих міських "тузів", перед якими він мав великий респект * (* Респект-повага.). Єврейчик ма прізвище Йонас Туртель-тауб, почувши той викрик і побачивши надскакуючого ворога, знітився і скулився, як слимак у своїй халабудці, і перестав писати.

— Ха, ха, ха! — реготався Валько, призираючися писанню.

— Пане професор... — зачав хлопець і зап'явся.

— Ходи сюди!

І, не чекаючи, аж Йойна вийде з лавки, взяв його за вухо і потяг насередину.

На вид бідного Йонки, скуленого, тремтячого і заслиненого зо страху, весь клас голосно зареготався, хоч усякий і собі тремтів та кулився. Але така вже сила тиранського притиску, що досить тиранові всміхнутися, а всі, що стоять під його гнітом, будуть реготатися без огляду на те, що регочуться власне самі над своєю недолею.

— Ходи до таблиці! Ану, пиши! Валько змазав власною рукою часть свойого письма і втиснув хлопчику крейду в руку. Той почав писати своїм звичаєм, узадгузь. Наново зареготався клас, всміхнувся Валько, але зараз же заворсилося * (* Заворситися — насупитися.) його лице, він обернувся до останньої лавки, де сиділи самі найбільші і найдужчі хлопці, і крикнув:

— Ану, дайте-но йому!

Хлопчик затремтів цілим тілом і залебонів щось, але швидко прискочили до нього два товариші-посіпаки і повели на градус. Тихо

стало в класі. Замість сміху блідість виступила на всіх лицях, — тільки болючий вереск Йонки лунав посеред мурованих стін василіанського монастиря.

— Досить із нього! — сказав Валько, і Йонка, хлипаючи, пішов на своє місце.

Сповнивши се високопедагогічне діло, Валько почав знов свій обхід по класу і знов посипалися удари його тростинки по плечах та по руках бідних хлопців.

Яке враження вробила ціла ота наука на Мирона, сього сказати годі. Він раз у раз дрижав, мов у лихоманці; йому шуміло в ухах і крутилося в очах, мов серед бурі. Йому так і мерещилося, що й його не мине ота буря, що кожний удар страшного вчителя паде на нього. Написані слова й стрічки скакали перед його очима, надувалися і переплутувалися, виглядали ще поганіше, ніж були направду. Він і сам не знав, коли перестав писати, — сіра паволока стояла перед його очима.

— То ти так пишеш? — гукнув Валько над його головою.

Мирон стрепенувся, вхопив за перо, талапнув ним у чорнило і поволік по паперу, мов тура за роги.

— Чи ти не знаєш, як держати перо?

— Не знаю! — прошепотів Мирон.

— Що? — ревнув Валько. — Я тобі не показував уже десять раз, не раз?

Мирон зачудувані очі встромив у розлючене Валькове лице. Але замість відповіді Валько стиснутим кулаком ударив хлопця в лице. Малий

Мирон, мов косою підтятий, повалився на лавку, а з лавки на підлогу. Кров обілляла його лице.

— Підойміть його! — крикнув Валько. З задньої лавки прискочили два, ті самі, що перед хвилею парили Йонку, і підняли зомлілого Мирона. Його голова не держалася на в'язах і хилилася додолу, мов у мерця.

— Біжіть по воду! — командував далі Валько і ще раз поглянув на Мирона.

— То що за хлопець? — спитав він.

— Мирон, — відповів "ц е н з о р", найстарший віком і найдужчий силою в класі, котрого отцове настановили наставником над товаришами.

— Що за один? — питав далі Валько.

— Одного хлопа син з Н...

— Хлопський син! Тьфу, якого біса тим хлопам пхатися сюди! — проворкотів Валько. У нього відлягло від серця. Він зачав був трохи побоюватися свого вчинку, але хлопський син, — значиться, можна його бити і зобиджати, як хочеш, ніхто за хлопським сином не впімнеться * (* Впімнутися — заступитися.).

Валько не помилився в своїй рахубі * (* Рахуба — розрахунок.). Ніхто не впімнувся за хлопським сином. Нелюдський поступок учителя-економа уйшов йому гладко, так, як і многі його нелюдські поступки. Тільки в серці хлопського сина він не пішов гладко, а стався першим насінням обурення, погорди і вічної ворожнечі против усякого неволення та тиранства.